

Prof. dr. Mirjana Gross, povjesničar 19. stoljeća

Prve korake u znanstvenom radu prof. dr. Mirjana Gross je učinila u ozračju poslijeratne hrvatske historiografije i u školi tadašnjeg autoriteta hrvatske historiografije prof. dr. Jaroslava Šidaka. Svoj znanstveni rad započela je istraživanjem socijalne demokracije i radničkog pokreta u Hrvatskoj, te je između 1952. i 1959. god. objelodanila više priloga posvećenih toj problematici. Nakon toga prestalo je njezino intenzivnije bavljenje tom problematikom, kojoj će se ipak sporadično vraćati. I sama disertacija pod naslovom “Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890–1905.” ostala je u rukopisu. Od tog vremena posvetila se istraživanju šire problematike hrvatske povijesti razdoblja od 1883.–1914. god. koje je dotad bilo slabo istraživano. Rezultat toga usmjerenja bila je habilitacijska radnja “Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907”, tiskana 1960. na njezin poticaj nastala je knjiga skupine autora o hrvatskoj povijesti od druge polovice 19. st. do 1914. (J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić: Povijest hrvatskoga naroda g. 1860–1914) u kojoj je njezin je tekst najopsežniji i prvi put daje sustavni pregled političkoga razvoja od 1883.–1914. god. Njezini radovi o tom razdoblju temelje se na istraživanju nove, domaće i austrijske, napose arhivske građe. U njima zbiljanja u Hrvatskoj ne promatra izolirano, već ih - uz zasebne hrvatske gospodarske, društvene i političke uvjete - stavlja u širi kontekst kretanja u Habsburškoj monarhiji. Tako je istaknula svu kompleksnost pojava u hrvatskoj povijesti kraja 19. i početka 20. st. te uoči prvog svjetskog rata. Habsburškom okviru kao bitnoj odrednici hrvatske politike pridružuje u tim radovima i južnoslavenski kompleks čije prisustvo registrira kroz politiku “novog kursa”, a zatim napose uoči prvog svjetskog rata u vezi s omladinskim pokretom. U tijeku rada na tom razdoblju iskazao se još jedan istraživački interes koji je zatim trajno obilježio napore prof. Gross. Uočila je, naime, značenje pravaškoga pokreta, te je prvi rad o tom fenomenu objavila već 1962., ograničavajući se početka na razdoblje kraja 19. i početka 20. st. Premda je težište svojih istraživanja stavljala na područje sjeverne Hrvatske, svoj istraživački interes povremeno je širila i na Dalmaciju, na hrvatsku politiku u Bosni i Hercegovini, a kasnije i na Istru.

Od početka 1970-ih godina prof. Gross je zacrtala nekoliko velikih osobnih istraživačkih projekata, a oni su rezultirali knjigama koje spadaju među kapitalna djela suvremene hrvatske historiografije. Prvi takav projekt, koji je istodobno bio prvi veliki istraživački proboj zasnovan na novim istraživačkim metodama, bio je istraživanje ideologije Stranke prava. Tada se ujedno prof. Gross prvi put ozbiljnije istraživački spustila ispod granice od oko 1878. god. koje se dotad uglavnom držala. Nakon pojedinih članaka

o Anti Starčeviću i Eugenu Kvaterniku tiskanih 1972., pojavila se 1973. god. njezina knjiga "Povijest pravaške ideologije" koja obuhvaća razdoblje od početaka pravaštva 1850–ih godina do prvog svjetskog rata. U njoj je prvi put ono što je dotad u historiografiji nazivano pravaškom "idejom" i bilo promatrano prije svega kroz političku praksu pravaštva, obrađeno kao "ideologija", tj. kao vrijednosni sustav, kao strukturirana cjelina sastavljena od međusobno povezanih i međuovisnih elemenata - nacionalnih, političkih, kulturnih, društvenih shvaćanja, povijesne predodžbe i projekcije budućnosti - zasnovana na najšire shvaćenim interesima slojeva koji su je nosili, a podvrgnuta cilju nacionalne integracije i stvaranja hrvatske nacionalne države. Ideologiju pravaštva prikazala je kao jednu od suvremenih europskih romantičkih nacionalnih ideologija, ukazujući time na uključenost hrvatskih kretanja u europski okvir. Pišući o pravaštvu prof. Gross je širila prostor istraživanja na područje koje je bilo politički krajnje "osjetljivo". Ne može se ne uočiti da je njezina interpretacija bila protuargument povjesničarima koji su svojim ocjenama najavljujivali optužbu (koju će otvoreno iznijeti kada to pred kraj 1980–ih godina dopuste prilike) o genocidnosti hrvatske nacije. U pravaštvu je prof. Gross razlikovala izvorno pravaštvo kao pokret liberalnoga građanstva i težnju za samostalnom hrvatskom državom, pojavno identično suvremenim europskim nacionalnim pokretima, suprotstavljajući ga tzv. modernom pravaštvu koje je prihvaćalo mogućnost rješenja hrvatskog pitanja u sklopu Habsburške monarhije ili koje je, dapače, poput Frankova pravaštva bilo spremno radi dolaska na vlast, pa i nedemokratskim putem, zadovoljiti se minimalnom autonomijom Hrvatske i staviti Hrvatsku u službu austrijske ekspanzionističke politike na Balkanu.

Prof. Gross namjeravala je istom metodom obraditi i ideologiju Narodne stranke u drugoj polovici 19. st., ali je zastala na više zasebnih priloga, prije svega o njezinoj formulaciji kod ideologa Narodne stranke Franje Račkog. Prikazala ju je kao ideologiju koja je težila integraciji hrvatske nacije, a razvoj hrvatske nacije stavljala je u južnoslavenski okvir pri čemu je postupno težište toga razvoja pomicala sa južnoslavenskog ka hrvatskom nacionalnom identitetu. Zbog toga je ocijenila da je ta ideologija imala funkciju hrvatske nacionalne integracijske ideologije. Veću pažnju ideologiji "jugoslavizma" (kako naziva ideologiju Narodne stranke) posvetila je u svojim kasnijim knjigama.

Prof. Gross je kao urednica zbornika "Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)", tiskanog 1981. okupila krug povjesničara koji su u svojim istraživanjima rabili suvremene metode. Zbornik je zamislila kao poticaj osposobljavanju hrvatske historiografije za istraživanje društvenih procesa i uopće bogatstva mnogobrojnih područja povijesnoga života. Nastao je u vrijeme kada je u Institutu za hrvatsku povijest (danas Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu) planiran rad na opsežnom sintetskom djelu o hrvatskoj povijesti, a prof. Gross je smatrala da put prema modernoj sintezi vodi preko prethodnog sintetiziranja istraživačkih rezultata. Cilj je bio utvrditi istraživačka dostignuća i praznine te upozoriti na empiričke i methodske postulate u daljnjim istraživanjima. Zbog toga je priloge u zborniku označila kao "mostove prema sintezi".

Prof. Gross je suvremenu istraživačku metodu i istodobno temeljitost u istraživanju građe najbolje pokazala u dvjema knjigama o povijesti sjeverne Hrvatske (civilne Hrvatske i Slavonije) u početnom razdoblju oblikovanja građanskoga društva od sredine 19. st., tj. od promjena provedenih 1848. god. i tijekom daljnja tri desetljeća. U njima je te fenomene istražila osloncem na shvaćanja o modernizacijskim procesima i odnosu između modernizacijskog "centra" i "periferije". Svoju metodu je obogatila weberijanskim shvaćanjima o odnosu moći te o kulturi kao čimbeniku povijesnoga razvoja. Istraživanja

provedena pod ozračjem ideala “totalne historije”, tj. prikaza svih razina povijesnih kretanja, odvela su je u pustolovinu koja je uz metodološku osposobljenost zahtijevala i golemi istraživački napor. Rezultat toga rada te istraživanja u domaćim i bečkim arhivima bila je knjiga “Počeci moderne Hrvatske u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji” (s podnaslovom “Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860”) tiskana 1985. U njoj je nastojala odgovoriti na istraživačko pitanje kakav je bio značaj početaka modernizacije za neoapsolutizma, na kojim se područjima društvenog života oni javljaju i koje društvene slojeve obuhvaćaju, kakav je njihov odgovor na taj izazov i napokon kakav je ritam društvenih preobrazbi. O nastojanju da “modernizaciju izvana” - tj. pokušaj bečkog središta da modernizaciju u Hrvatskoj provede sâmo i u svom interesu - prikaže na što je moguće više razina povijesnog totaliteta govore područja koja je u knjizi obradila. To su demografski razvoj, reforme i preobrazbe u političkoj, sudskoj i financijskoj upravi te u nadzoru stanovništva, zemljišno rasterećenje i postupno ukidanje feudalizma uopće, promet i gospodarstvo, utemeljenje modernoga školstva, crkve i religijske zajednice, razina integracije hrvatske nacije i njezin put prema građanskoj kulturi.

Prema istom modelu i uz jednak istraživački napor, prof. Gross je pristupila istraživanju razdoblja 1860.–1880. god., tj. vremena kada su domaće snage nastojale provesti “modernizaciju iznutra”. Rezultat tih istraživanja je knjiga koja je izašla iz tiska 1992. god. pod naslovom “Prema hrvatskome građanskom društvu” s podnaslovom “Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća” (u suautorstvu s dr. Agnezom Szabo koja je izradila tabele i obradila veći dio gospodarsko-društvenih tema). U njoj je na brojnim životnim područjima prikazan splet proces modernizacije i hrvatske nacionalne integracije. Ti su procesi objašnjeni na osnovi analize gospodarstva, odnosa moći, političke djelatnosti, modernizacijskih reforma “iznutra”, nacionalnih i društvenih ideoloških sustava i razvoja visoke kulture. Težište je pri tom na nastanku i značaju građanskoga društva i građanskoga načina života. Knjiga s prethodnom knjigom, na koju se izravno nadovezuje čini cjelinu. One zajedno su doista impresivno djelo ne samo po opsegu, već i po istraživačkom rezultatu te po činjenici da su u njemu metode “nove historije” u znanstvenom opusu prof. Gross najdosljednije i najpotpunije primijenjene. Prof. Gross je sadržaj obiju knjiga sažela u jednu knjigu koju je ugledni 1993. “Böhlau Verlag” tiskao na njemačkom jeziku pod naslovom “Die Anfänge des modernen Kroatien” (s podnaslovom “Politik und Kultur in Zivil-Kroatien und Slawonien in den ersten dreissig Jahren nach 1848”)

Rani odlazak u mirovinu 1882. nije za prof. Gross značio bacanje istraživačkog koplja u trnje. Dapače, odlaskom u mirovinu ona je ustvari dobila mogućnost da se sasvim posveti istraživačkom radu te su upravo u tom razdoblju nastala njezina kapitalna djela. Kad izađe ovaj tekst iz tiska možda ćemo već imati u rukama i najnoviju opsežnu knjigu prof. Gross o izvornom pravaštvu koja je nastala kao rezultat novih obuhvatnih istraživanja, a obuhvaća povijest pravaštva do raskola 1895. god. i nastanka Čiste stranke prava.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X